

EEN MONUMENT OF EEN SPOOKHUIS

Nogmaals: over onderzoeksjournalistiek en de constructie van ‘de werkelijkheid’

Marcel Metze, 6 oktober 2010

In een essay in De Groene Amsterdammer van 25 augustus 2010 gaf ik de volgende methodologische kritiek op ‘Nina’ van Eric Smit:

- a) de bronvermelding is incompleet (veel passages zonder voetnoten, zodat de bron onduidelijk is);*
- b) dit boek rust, waar wel sprake is van bronvermelding, sterk op informatie uit de tweede hand en maakt niet duidelijk of en hoe dergelijke informatie is gecontroleerd;*
- c) in dit boek is, voor zover na te gaan, de visie van Nina’s tegenstanders oververtegenwoordigd.*

Op 23 september schreef Eric Smit op zijn website www.ftm.nl een repliek. Op 27 september ontmoetten wij elkaar in discussie tijdens een VVOJ-bijeenkomst. Na beide te hebben laten bezinken, wil ik mijn positie op enkele punten nog wat verhelderen, nuanceren, uitbreiden en verdiepen.

Vooraf: Eric Smit was ongelukkig met de timing van mijn essay, omdat hij in juridisch gevecht met Nina Storms was/is verwickeld. Ik begrijp dat bezwaar. Echter: zijn boek bevindt zich sinds de verschijning in het publieke domein, iedereen kan het vrijelijk lezen en becommentariëren. Dat is nu eenmaal het (zelfgekozen) lot van de schrijver, mijzelf inclusief.

Dan de aanvulling op mijn eerdere kritiekpunten. Eerst een algemene opmerking. Ik beweer niet dat Eric Smit zijn onderzoek niet goed genoeg heeft gedaan. Ik beweer dat hij dat onderzoek niet goed genoeg heeft *verantwoord* – wat iets geheel anders is.

Over de onvolledigheid van de bronvermelding kan ik kort zijn. Smit erkent dit. Natuurlijk kan men blijven discussiëren over de vraag wanneer een bronvermelding compleet genoeg is. Mijn stelling dat Nina’s tegenstanders zijn oververtegenwoordigd, rust ten eerste op het ruime gebruik van brieven van Oscar Hammerstein, de advocaat van Willem Smit, met wie Nina jarenlang ernstig in conflict is geweest. In de tweede plaats neem ik aan – op grond van mijn eigen ervaringen in de onderzoeksjournalistiek – dat het voor Eric Smit gemakkelijker is geweest om met Nina’s tegenstanders te praten dan met haar vrienden. Hij bevestigt dit laatste in zijn repliek.¹

Dat veel van Smits informatie uit tweede hand is, baseer ik deels op de brieven van Hammerstein maar meer nog op de constatering dat hij in bijna de helft van de noten verwijst naar artikelen in kranten en bladen. De manier waarop hij dat doet (*‘NRC Handelsblad, 24 september 2010’*), wekt de indruk – zeker is dat niet – dat die artikelen een directe informatiebron zijn geweest. Voor zover hij naar artikelen had willen verwijzen als *ondersteunend* of aanvullend illustratiemateriaal, had hij dat beter kunnen aangeven via formuleringen als *‘zie ook NRC Handelsblad’* of *‘vergelijk Quote’*.

Op zichzelf is niets tegen het gebruik van kranten, bladen en radio- of televisieprogramma’s als informatiebron, mits men rekening houdt met hun beperkte betrouwbaarheid. Ik ben regelmatig geïnterviewd en ik weet uit eigen ervaring hoe vertekend en ‘gedecontextualiseerd’ uitspraken kunnen raken. Zelf neem ik geen citaten meer over uit een krant, tenzij in de vorm *‘volgens NRC Handelsblad zei X:...’*, zodat ik de krant citeer en niet de persoon – een subtiel, maar belangrijk verschil. Niet alleen citaten zijn riskant. De meeste Nederlandse kranten en bladen maken helaas te veel fouten – ja, ook kwaliteitskranten – om er zonder *double check* feiten uit over te nemen (buitenlandse topbladen als *The New Yorker* of *Der Spiegel* hebben aparte *fact checking* afdelingen en zijn daardoor veel betrouwbaarder).

Eric Smit geeft geen aanwijzingen dat hij dergelijke *checks* heeft uitgevoerd, schreef ik. Hij beweert van wel en stelt dat ik dat bij hem had kunnen nagaan. Dat kan men van de doorsnee lezer echter niet verwachten, dus misschien kan Smit zijn verantwoording op dit punt in een volgende druk uitbreiden. Nu kunnen zijn lezers hem slechts op zijn woord geloven.

Tijdens de VVOJ discussie op 27 september zei Smit: Metze stelt in zijn essay de vraag of 'Nina' een goed boek is maar geeft daarop geen antwoord. Dat is juist. Ik heb namelijk twee problemen. In de eerste plaats geeft Smit als gezegd een onvolledig zicht op de kwaliteit en betrouwbaarheid van zijn materiaal. In de tweede plaats werpt hij onvoldoende licht op de vraagstellingen en analytische kaders van zijn 'reconstructie' (zoals hij zijn boek blijkens de flaptekst ziet). Smit wil dat de lezer een eigen mening vormt, zonder te worden belast met de mening van de auteur, zo zei hij tijdens de VVOJ-discussie. Dat standpunt doet denken aan de spreekwoordelijke struisvogel. De opvattingen van de auteur klinken namelijk *altijd* door, in de keuze van zijn thema's, in zijn formuleringen, in zijn stijl, enzovoort. Als hij ze niet expliciteert, blijven ze in de tekst verborgen. Door dat wel te doen, laat hij zien wat zijn (re)constructieregels en -doelen zijn en biedt hij de lezer een context, een referentiekader voor het beantwoorden van vragen als: wat wil deze auteur eigenlijk, waar is hij op uit, wil hij een groots monument oprichten of een spookhuis vol verborgen lijken, hoe stevig zijn de door hem gebruikte bouwmaterialen, hoe verdiend is dat monument, is de stank in dat spookhuis werkelijk zo doordringend als hij beweert? Een auteur die zijn opvattingen en intenties expliciet maakt, stelt ze open voor kritische beschouwing en discussie. Hij belemmert de meningsvorming van de lezer niet maar bevordert en ondersteunt die juist. Bovendien dwingt hij zichzelf tot kritische reflectie, en dat kan ook geen kwaad.

Omdat ik maar gedeeltelijk zicht heb op de kwaliteit en de betrouwbaarheid van Smits materiaal, en omdat ik moet vissen naar zijn analytische uitgangspunten, heb ik onvoldoende basis voor een afgewogen oordeel over de correctheid en de waarheidsgetrouwheid van zijn reconstructie. Hij had mij misschien alsnog tot zo'n oordeel kunnen verleiden door de zakencarrière van Nina Storms/Brink/Aka/Vleeschdrager op een aantal fronten te vergelijken die van met andere zakenvrouwen en/of -mannen en te laten zien wat haar zo uniek of bijzonder (of misschien juist zo gewoon) maakt. Ook die comparatieve analyse heeft hij niet geboden. Nu rest mij als lezer na 400 pagina's een kleurrijk portret met deels scherpe maar deels ook vage contouren, met ongetwijfeld talrijke correcte details maar ook met veel elementen die ik gewoon maar moet geloven en die bij gebrek aan 'constructieve' samenhang min of meer doelloos in het boek rondzwerven. Op grond van dit alles kan ik Smits portret niet kwalificeren als 'incorrect', 'niet waarheidsgetrouw' of 'slecht', maar ik beschouw het wel als 'onaf'.

Ik herhaal ten slotte wat ik eerder schreef: ik waardeer het dat Eric Smit zijn boek heeft voorzien van een notenapparaat, en zijn lezers zo de mogelijkheid biedt over zijn bronnen, zijn onderzoek en zijn reconstructie te discussiëren. Dat voorbeeld verdient navolging.

Wat mij betreft is de discussie Smit/Metze over 'Nina' hiermee gesloten. Ik blijf graag deelnemen aan de kritische discussie over de onderzoeksjournalistieke methoden, en meedenken over de kwaliteitsverbetering van de journalistiek.

¹ De tussenzin in mijn essay waarin ik vermoed dat Nina's vrienden minder angst hebben gehad om te praten, moet ik dus terugtrekken. Dat is strijdig met Eric's bewering en het is ook strijdig met mijn eigen aanname.